

การจัดการตนเองของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันสุขภาพ
ด้วยสมุนไพร ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลกาบิน
อำเภอกุตุขาวปูน จังหวัดอุบลราชธานี
Community Self-Management for Food Security and Immune Health with
Herbs With the participation process of community in the Kabin
Sub-District, Kutkhaopun District, Ubon Ratchathani Province

สุชาดา แมนพัยค์* อนันต์ แมนพัยค์

Suchada Manpayak*, Anan Manpayak

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*²

Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University

Suchada.m@ubru.ac.th

Received: November 5, 2024 Revised: December 20, 2024 Accepted: March 14, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในป่าสาธารณะ ค้นหาภูมิปัญญาการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรและแสวงหาแนวทางฟื้นฟู และเพื่อเสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบิน ในการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันตนเองด้วยสมุนไพร กลุ่มเป้าหมาย 150 รูป/คน คือ พระสงฆ์ 10 รูป ผู้นำ 40 คน และประชาชน 100 คน เครื่องมือวิจัยคือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม และแบบสังเกต วิเคราะห์ข้อมูล จัดหมวดหมู่ของเนื้อหา จัดทำข้อสรุปอย่างเป็นระบบ เขียนพรรณนาตอบวัตถุประสงค์วิจัย

ผลวิจัยพบว่า 1) ในอดีต ทรัพยากรในดอนป่าตัว อุดมสมบูรณ์ มีอาหารและสมุนไพร คือ เห็ด ผักต้ว ไข่มดแดง ฯลฯ ปัจจุบันดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้พืชอาหารและสมุนไพรที่เคยมีสูญพันธุ์ 2) ในอดีตมีภูมิปัญญาใช้สมุนไพร เช่น น้ำต้มต้นพลูเสื่อโคร่ง ฯลฯ ปัจจุบันใช้น้อยลง ผู้วิจัยได้จัดอบรมสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร 3) การเสริมสร้างความสามารถของประชาชน จัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันสุขภาพด้วยสมุนไพรนั้น ได้สร้างการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานในตำบล คือ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล วัด โรงเรียนและประชาชน ด้วยการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม จัดกิจกรรมตามแผน คือ 1) อบรมนักวิจัยท้องถิ่น 2) ร่วมกันปลูกต้นไม้ เช่น ผักต้ว หวาย ผักหวานป่า ฯลฯ 3) อบรมอาสาสมัครสร้างความมั่นคงทางอาหารครัวเรือน 4) ส่งเสริมครัวเรือนต้นแบบความมั่นคงทางอาหาร 5) ถอดบทเรียน ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร ส่งผลให้เกิดกลไกขับเคลื่อนชุมชนจัดการตนเอง เพื่อความมั่นคงทางอาหารพื้นถิ่น การดูแลสุขภาพและสร้างภูมิคุ้มกันตนเองด้วยสมุนไพร

คำสำคัญ: การจัดการตนเองของชุมชน ความมั่นคงทางอาหาร การสร้างภูมิคุ้มกันด้วยสมุนไพร
กระบวนการมีส่วนร่วม

Abstract

This research aimed to study the changes in resources in community forests, explore traditional wisdom in self-care using herbs, identify restoration approaches, and enhance the capacity of people in Kabin Subdistrict for self-management to ensure food security and immunity building through herbal use. The target group consisted of 150 participants, including 10 monks, 40 community leaders, and 100 local residents. The research instruments included questionnaires, interviews, focus group discussions, and observation forms. Data were analyzed by categorizing content, drawing systematic conclusions, and writing descriptive findings in response to the research objectives.

The findings revealed that: 1) in the past, Don Pa Tio Forest was abundant with food and herbs such as mushrooms, Pak Tio, red ant eggs, etc.; however, the soil has now deteriorated, resulting in the extinction of many edible and medicinal plants; 2) in the past, herbal wisdom such as the use of boiled wild Himalayan cherry bark was commonly practiced, but its use has since declined. The researcher organized training sessions to raise awareness of the importance of traditional herbal healthcare knowledge; and 3) the effort to enhance people's capacity for self-management to ensure food security and promote immunity through herbs involved collaboration with local organizations, including the Subdistrict Administrative Organization, subdistrict health-promoting hospital, temples, schools, and the community. Through participatory planning meetings, the following activities were implemented: 1) training local researchers, 2) planting trees such as Pak Tio, rattan, and wild vegetables, 3) training volunteers to build household food security, 4) promoting model households for food security, and 5) extracting lessons learned. These efforts raised community awareness of the value of local food and herbs, leading to mechanisms for community-driven self-management to support local food security, healthcare, and immunity building through herbal use.

Keywords: Community Self-Management, Food Security, Immunity Building through Herbs, Participatory Process

บทนำ

อาหารและสมุนไพรจัดได้ว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตในอดีตอาหารในชุมชนหรืออาหารท้องถิ่นมีความอุดมสมบูรณ์ เพราะความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นเดียวกับสมุนไพรซึ่งเป็นยารักษาโรคเบื้องต้นที่บรรพบุรุษได้สะสมภูมิปัญญานำมาใช้บำบัดรักษาโรคภัยต่าง ๆ เป็นวิถีชีวิตแห่งการพึ่งพาตนเอง แต่ในระยะหลังจนถึงปัจจุบันที่มีการพัฒนาแบบก้าวกระโดดให้ความสำคัญกับทุนนิยมมากกว่าชุมชนและวัฒนธรรมนิยม ส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย เพราะมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายตามกระแสทุนนิยม เมื่อความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย ส่งผลให้ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและความหลากหลายของสมุนไพรในชุมชนลดลง ทำให้ต้นทุนการดำเนินชีวิตของชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพราะต้องมีค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารบริโภคในชีวิตประจำวัน และซื้อยารักษา

โรคที่เคยบำบัดได้ด้วยสมุนไพร (สุพรรณิ ไชยวรรณ, 2562) แต่ปัจจุบันขาดองค์ความรู้และการสืบทอดอย่างจริงจัง นี่คือการสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชนในปัจจุบันส่งผลให้ประสบปัญหาความยากจน ครอบครัวแตกแยก ความเป็นชุมชนลดน้อยลงจนถึงล่มสลาย เพราะวัยแรงงานต้องอพยพมาหางานทำในเมืองใหญ่ เหลือไว้เพียงผู้สูงอายุและเด็กในวัยเรียน ซึ่งอ่อนกำลังในการพัฒนาชุมชน ยิ่งเมื่อเกิดวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 ที่เรากำลังเผชิญอยู่นี้ เรื่องความมั่นคงและความไม่มั่นคงทางอาหารจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะส่งผลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความไม่เพียงพอของอาหาร และศักยภาพการเข้าถึงอาหาร การเพิ่มขึ้นของอัตราการว่างงาน ซึ่งเป็นการว่างงานในลักษณะที่ถูกปลดออกจากงานโดยที่ไม่ทันเตรียมตัว ทำให้กำลังซื้อลดลงโดยเฉพาะผู้ที่มีรายได้น้อย ความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญและสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าว (รัชกรณ นภาพรพิพัฒน์, 2564)

สำหรับประเทศไทยนั้นเรื่องความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญในขณะนี้คือ ความหลากหลายทางชีวภาพหรือความหลากหลายของอาหารในชุมชนเริ่มน้อยลง เพราะความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า ลดลง ประกอบกับในช่วงที่ประสบวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 ประชาชนที่ถูกให้ออกจากงานกะทันหันซึ่งไม่ได้เตรียมตัว ได้เดินทางกลับภูมิลำเนา ไม่รู้ว่าจะทำงานอะไรเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ต้องแสวงหาอาหารในท้องถิ่นเพื่อประหยัดเงิน แต่ต้องประสบกับสถานการณ์ที่อาหารในท้องถิ่นหายากเพราะมีน้อย จึงต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก เพื่อเป็นการลดปัญหาความยากจน ส่งเสริมวิถีการพึ่งตนเองของชุมชน และเตรียมความพร้อมในการรองรับสภาวะวิกฤตต่าง ๆ ในอนาคต การสร้างหรือฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความมั่นคงของอาหารในท้องถิ่น และฟื้นฟูองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี ลดปัญหาความยากจนและเสริมสร้างการพึ่งตนเองให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน

ตำบลกาบิน อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 75 กิโลเมตร ประกอบ ด้วยหมู่บ้านจำนวน 14 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 5,573 คน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่และเป็นผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประชากรวัยทำงานส่วนใหญ่อพยพไปขายแรงงานในเมืองหลวง เมื่อเกิดการระบาดของโควิด-19 ต้องถูกให้ออกจากงานกลับมาอยู่ที่บ้านตนเอง ต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก เพราะต้องซื้ออาหารบริโภคในแต่ละวัน อาหารในท้องถิ่นที่เคยเข้าไปหาได้จากพื้นที่ป่าสาธารณะมีไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่มีเพิ่มขึ้น เพราะความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ซึ่งในตำบลกาบินนี้มีพื้นที่ป่าสาธารณะ ที่เคยเป็นแหล่งอาหารท้องถิ่นสำคัญของชุมชน คือ ดอนป่าดั่ว พื้นที่ 20 ไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 อยู่ในสภาพป่าเสื่อมโทรม ไม่ได้รับการพัฒนา มีการเข้าไปใช้สอยโดยขาดองค์ความรู้ในการบำรุงรักษา จึงส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ทำให้อาหารท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในอดีตลดน้อยลง ในเบื้องต้นผู้นำชุมชน ซึ่งมีพระสงฆ์เจ้าคณะตำบลเป็นศูนย์รวมใจได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์และมีความเห็นร่วมกันว่า ควรทำการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความมั่นคงทางอาหารและฟื้นฟูภูมิปัญญาดูแลตนเองด้วยสมุนไพรให้กลับคืนมา เพื่อลดผลกระทบด้านการขาดแคลนอาหารและองค์ความรู้ด้านการพึ่งตนเองด้วยสมุนไพร โดยการสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและดำเนินการพัฒนาไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนด้านความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเองด้วยสมุนไพร

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจและสร้างความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าคณะตำบลโรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และแกนนำของชุมชนแล้ว มีความเห็นสอดคล้องกันถึงความยากลำบากในการหาอยู่หากินของชุมชน ควรมีกิจกรรมสร้างการเรียนรู้และเกิดความตระหนักในเรื่องการพึ่งตนเองได้เรื่องอาหารและการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรตามภูมิปัญญาชุมชนในอดีต และยินดีเข้าร่วมในกิจกรรมสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชน เพื่อหนุนเสริมให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้เพื่อ

ความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันสุขภาพด้วยสมุนไพร ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความยากจน สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ และการใช้สมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการดูแลตนเองด้วยสมุนไพร และแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน
3. เพื่อเสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบิน ในการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ขอบเขตของวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ และการใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพตนเองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการดูแลตนเองด้วยสมุนไพร และแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูและปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และ 3) แนวทางการเสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบิน ในการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร
2. ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ พระสงฆ์ 10 รูป ผู้นำองค์กรภาครัฐ และผู้นำชุมชนในตำบลกาบิน 40 คน และประชาชนในตำบลกาบินที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 100 คน รวม 150 คน
3. ขอบเขตด้านระยะเวลา ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2564 ถึง 30 กันยายน 2565

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ และการใช้สมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าจากแนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา คัดเลือกเอกสารที่เชื่อถือได้ ที่มีความสมบูรณ์ ศึกษา/วิเคราะห์ ตามหลักเกณฑ์ แนวคิด ทฤษฎีการวิเคราะห์ และลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลจากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้านและประชาชนจำนวน 150 คน สรุปลักษณะข้อมูล ค้นข้อมูลแก่ชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักและสร้างการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยต่อไป
2. ศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรและแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟู และปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) ประชาชนชาวบ้านด้านสมุนไพรในตำบลกาบิน จำนวน 25 ท่าน ประกอบด้วย 1) พระครูสุภกิจมงคล เจ้าคณะตำบล กาบิน และประชาชนชาวบ้านด้านสมุนไพร 24 ท่าน ประกอบด้วย 1) นายบุษบา กลิ่นล้นทม 2) นายแก้ว กาเผือกงาม 3) นายสมบูรณ์ ชายแก้ว 4) นายคำ อธิภาณูจน์ 5) นายบัวลม ลอยล่อน 6) นายบุญยัง เพาะพืช 7) นายเทิ้ม อธิภาณูจน์ 8) นายวันดี สีแล้ง 9) นายทองแดง ศรีบุญ 10) นายเจียง สุวรรณโค 11) นายโสภณ ศิริวงศ์ 12) นางสอน นวลชัย 13) นายฉลอง ชัยภูมิ 14) นายสหสัน แสนสา 15) นายบรรจบ พันแสน 16) นายวิชัย สีลิม 17) นายแสวง วิชาชาติ 18) นายทา ฤๅพัฒน์ 29) นายยุรนนท์ กาเผือกงาม 20) นายบุตสี มัธฐา 21) นายหลิด มัศยามาศ 22) นายจร วิชาชาติ 23) นายทองดี เขียวขำ 24) นายสมหวัง อนันท์ และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เมื่อเก็บรวบรวม

ข้อมูลและสรุปสังเคราะห์แล้ว ได้เชิญปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 25 ท่าน เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและระดมสมองแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูความรู้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร

3. การเสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบินในการจัดการตนเอง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร ผู้วิจัยดำเนินการเตรียมความพร้อมชุมชน คือ การประชุมหารือและวางแผนดำเนินการวิจัยร่วมกับหน่วยงานในตำบล จัดการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วมกับผู้นำและตัวแทนของประชาชนแต่ละหมู่บ้าน และจัดกิจกรรมตามแผนที่ได้จากเวทีประชุมประกอบด้วย การพัฒนาพื้นที่สาธารณะดอนป่าดัวให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร การฟื้นฟูดินและปลูกต้นไม้ พืชอาหารท้องถิ่นและสมุนไพรที่ดอนป่าดัว การอบรมนักวิจัยท้องถิ่น จัดเก็บข้อมูลความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและสมุนไพรในอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน และแนวทางในการฟื้นฟูสร้างความมั่นคงทางอาหารและสมุนไพร จากพระสงฆ์และประชาชนในตำบลกาบิน 150 คน ด้วยแบบสอบถาม จัดเวทีคืนข้อมูลให้ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักและสร้างการเรียนรู้ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรียนรู้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรักษาและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเอง จัดอบรมอาสาสมัครสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ส่งเสริมครัวเรือนต้นแบบความมั่นคงทางอาหารและเรียนรู้ภูมิปัญญารักษาดตนเองด้วยสมุนไพร และกิจกรรมถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้จำนวน 150 คน จัดเก็บข้อมูลด้วยแบบสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปสังเคราะห์ข้อมูลแล้วเขียนข้อสรุปการวิเคราะห์เชิงพรรณนาความตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ และการใช้สมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1.1 เตรียมความพร้อมชุมชน เบื้องต้นคณะผู้วิจัยได้สร้างความร่วมมือระดับหน่วยงานในพื้นที่ด้วยการจัดประชุมทำบันทึกข้อตกลงร่วมระดับตำบล โดยได้เชิญหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ ฝ่ายพระสงฆ์ ได้นิมนต์ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสทุกวัด ฝ่ายบ้านเมืองได้เชิญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ผู้อำนวยการโรงเรียนทุกโรงเรียน ผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนตำบลกาบิน ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อสร้างความร่วมมือในการผลักดันการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นและการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรให้เป็นวาระตำบล และให้หน่วยงาน ผู้นำชุมชนได้ขยายผลสร้างการรับรู้แก่ประชาชนในตำบล และได้จัดอบรมนักวิจัยท้องถิ่นจำนวน 20 คน โดยให้หน่วยงานในตำบลที่ประชุมร่วมกันเสนอตัวแทนหน่วยงานและตัวแทนหมู่บ้าน เข้ารับการอบรม ฝึกการเป็นนักวิจัยท้องถิ่น เกี่ยวกับเครื่องมือและการจัดเก็บข้อมูลชุมชน การจัดเวทีชุมชน และฝึกปฏิบัติการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงในชุมชน เพื่อสร้างนักวิจัยท้องถิ่นประจำตำบลเป็นผู้ขับเคลื่อนงานต่อในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

1.2 ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ ในอดีต ทรัพยากร ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า อาหาร สมุนไพร แมลง และสัตว์ทั้งหลายในพื้นที่สาธารณะดอนป่าดัวและป่าช้าบ้านคิมสร้างหินมีเป็นจำนวนมาก ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีของป่า คือ เห็ด หน่อไม้ ผักตั่ว หวาย ไข่มดแดง มะกอก สมุนไพร บอระเพ็ด ต้นโตไม่รู้ลืม ต้นพญา เสือโคร่ง ม้ากระทืบโรง เครือหมาน้อย ปลาไหลเผือก เป็นต้น มีเยอะมาก เมื่อเดินเข้าไปเก็บอาหารป่าและสมุนไพรเพื่อมาทำยา ใช้เวลาเข้าไปไม่นาน ได้มาครบเพียงพอต่อความต้องการ จากคำบอกเล่าของชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับป่า ในอดีตจะมีการทำบุญให้กับศาลดอนปู่ตาเป็นประจำทุกปี เพื่อขอขมาและขอขมาผีปูดที่อาจมีการล่วงเกิน และชุมชนจะไม่เข้าไปตัดไม้ในดอนป่าดัว ระบบเศรษฐกิจกับป่า ที่ผ่านมามีอาหารป่าในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือลดรายจ่ายให้กับคนในชุมชน เพราะเข้าไปหา

อาหารในป่าแล้วไม่ต้องเสียเงินซื้อ และมีวิธีคิดในการเก็บอาหารป่า คือ จะเก็บอาหารมาให้เพียงพอกินในครอบครัวเท่านั้น ไม่เก็บมาขาย เพราะมีแนวคิดที่แบ่งเอาไว้ให้พืชผักและสัตว์ต่าง ๆ ได้เกิดมาเป็นอาหารให้ได้อีกต่อไปเรื่อย ๆ แต่ปัจจุบันเกิดความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ คือ ป่ามีความเสื่อมโทรม ขาดการบำรุงรักษาไม่มีต้นไม้ใหญ่ให้เห็น ไม่มีอาหารป่าและสมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต หน่อไม้ยังหายาก ซึ่งชุมชนไม่สามารถระบุได้ชัดเจนลงไปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงของอาหารท้องถิ่นในพื้นที่สาธารณะนี้เกิดขึ้นในปีใด และเกิดขึ้นจากสาเหตุใด แต่สิ่งที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ คือ จากป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์กลายเป็นป่าเสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ไม่มีพืชอาหารท้องถิ่น และพืชสมุนไพร มีแต่ต้นไม้เล็ก ๆ ทั่วไป วัฒนธรรมความเชื่อกับป่า ในอดีตที่มีการทำบุญให้กับศาลดอนปู่ตาเป็นประจำทุกปี ปัจจุบันประเพณีนี้ได้หายไป เพราะคนในชุมชนไปทำงานในเมืองมากขึ้น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และมีจำนวนน้อย จะจัดงานกันแต่ละครั้งยากลำบากเรื่องการช่วยกันจัดการ จึงค่อย ๆ เลื่อนหายไป ทำให้ความผูกพันระหว่างป่ากับคนเลื่อนหายไปเช่นกัน จากการจัดเก็บข้อมูลในชุมชนสามารถสรุปสาเหตุความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ ได้คือ เกิดมาจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล และฝนตกน้อย วงจรของพืชและสัตว์จึงขาดตอน ไม่สามารถเจริญพันธุ์เกิดเป็นต้นใหม่ได้ การตัดต้นไม้ การเก็บอาหารเพื่อจำหน่ายมากกว่าการเก็บมาบริโภค การตัดต้นไม้ของชาวนาในผืนนา เพราะเป็นอุปสรรคต่อรถไถและรถเกี่ยวข้าวที่เข้ามทดแทนแรงงานคนในการทำนา ทำให้ระบบนิเวศ ความหลากหลายและที่อยู่อาศัยของสัตว์ถูกทำลาย สัตว์บางอย่างจึงมีน้อยลงหรือสูญพันธุ์

1.3 ความเปลี่ยนแปลงของการใช้สมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในอดีตประชาชนในตำบลกาบินจะนิยมต้มน้ำสมุนไพรพญาเสือโคร่ง เพื่อแก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย สำหรับเอาไว้ดื่มเป็นน้ำร้อนตอนเช้าก่อนออกไปทำงาน และตอนเย็นหลังจากกลับจากทำงาน ปัจจุบันไม่พบเห็นมีการต้มน้ำสมุนไพรดังกล่าว เปลี่ยนมาเป็นการชงกาแฟดื่มตอนเช้าก่อนออกไปทำงานแทน ในอดีตเมื่อเกิดการเจ็บป่วย เป็นหวัด จะนำสมุนไพรคือ ฟ้าทะลายโจร มาต้มหรือมาใส่น้ำร้อนแล้วดื่ม เพื่อทำเป็นน้ำชาแก้หวัดแก้เจ็บคอ แต่ปัจจุบันเมื่อมีอาการเป็นหวัดจะคิดถึงและกินยาพาราเซตามอลแทน เพราะสะดวกและเห็นผลเร็ว ทำให้ปัจจุบันการใช้สมุนไพรเพื่อดูแลตนเองและรักษาสุขภาพในเบื้องต้นมีพบเห็นน้อยมาก แต่จะพบเห็นได้ คือ ในวัดที่ยังมีการต้มน้ำสมุนไพรของพระสงฆ์ และมีญาติโยมผู้สูงอายุแวะเวียนมาต้มน้ำสมุนไพรและสนทนาธรรมกับพระสงฆ์บ้างแต่มีไม่มากนัก

2. องค์ความรู้ภูมิปัญญาการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรและแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูและปรับปรุงกติกาให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรจำนวน 25 คน ทำการสังเคราะห์ข้อมูลแล้ว ได้จัดเวทีสนทนากลุ่มปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรจำนวน 25 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล สามารถสรุปข้อมูลได้ดังนี้

2.1 สมุนไพรที่ใช้เพื่อดูแลตนเองที่นิยมใช้กันมากในอดีต คือ น้ำต้มสมุนไพรพญาเสือโคร่งใช้แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย บำรุงกำลัง สมุนไพรตัวที่ 2 ที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ คือ น้ำต้มโศภิตา เพราะเป็นยาแก้เมื่อยเนื้อเมื่อยตัวและบำรุงกำลัง สมุนไพรตัวที่ 3 ที่นิยมใช้คือ บอระเพ็ด เพราะหาง่ายและมีสรรพคุณด้านบำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง และมีภูมิคุ้มกันต้านทานต่อการเป็นไข้ด้วย สมุนไพรตัวที่ 4 คือ ฟ้าทะลายโจร บางคนกินสด ๆ เลยไม่ต้องต้ม แต่บางคนก็ต้มกิน มีสรรพคุณสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้เป็นไข้ง่าย แก้อ่อนในสมุนไพรตัวที่ 5 ที่นิยมกันมาก คือ สะเดา เพราะเป็นอาหารด้วย เป็นยาด้วย มีสรรพคุณสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเป็นหวัด ลดน้ำตาลในเลือด บำรุงกำลัง และแก่นของต้นสะเดานำมาต้มแก้ไข้ได้ สมุนไพรตัวที่ 6 คือ เครือเขาแซง มีสรรพคุณด้านการบำรุงเลือดลมได้ดี สมุนไพรตัวที่ 7 คือ ต้นค้อหนาม ใช้ลูกต้มกินน้ำ มีสรรพคุณแก้โรคไต สมุนไพรตัวที่ 8 คือ ต้นขี้ดิน มีสรรพคุณทาหน้าทำให้หน้าขาว

2.2 แสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูและปรับปรุงยุคให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ในเวทีสนทนากลุ่มได้ระดมสมองปราศรัยชุมชนถึงแนวทางในการฟื้นฟูองค์ความรู้ด้านสมุนไพรของชุมชนว่าควรดำเนินการอย่างไร ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ควรจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรียนรู้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรักษาและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเอง แก่ผู้สนใจ และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้กับตนเองและแนะนำผู้อื่น เพื่อลดรายจ่ายจากการเจ็บป่วยและสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง และเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรไว้ให้อยู่คู่กับตำบลกาบิน โดยได้จัดกลุ่มเนื้อหาในการอบรมเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 สร้างความตระหนักว่าการดูแลตนเองด้วยสมุนไพรมีความสำคัญ ส่วนที่ 2 วิธีการดูแลตนเองด้วยสมุนไพร และ ส่วนที่ 3 การปลูกและอนุรักษ์สมุนไพรไว้ในครัวเรือน และในเวทีได้มีการเห็นร่วมกันว่า มีความรู้เรื่องสมุนไพรอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ต้องมีวัตถุดิบ คือสมุนไพรด้วย เพื่อจะได้หามาใช้ได้ง่าย ปราศรัยชุมชนจึงเสนอว่า ควรณรงค์และพาชุมชนปลูกสมุนไพรทั้งที่ดอนป่าดงและในครัวเรือนด้วย จะทำให้การฟื้นฟูการใช้สมุนไพรมีความเป็นไปได้มากขึ้น

3. การเสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบิน ในการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความสามารถของประชาชน คือ

3.1 การเตรียมความพร้อมชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมย่อยจำนวน 3 กิจกรรม คือ 1) การประชุมทำบันทึกข้อตกลงร่วมระดับตำบล โดยได้เชิญผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ คือ ฝ่ายพระสงฆ์ ได้นิมนต์ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสทุกวัด ฝ่ายบ้านเมืองได้เชิญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้อำนวยการโรงเรียนทุกโรงเรียน ผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียนตำบลกาบิน ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เพื่อสร้างความร่วมมือในการผลักดันการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นและการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรให้เป็นวาระตำบล เพื่อสร้างความร่วมมือในการผลักดันการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นและการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรให้เป็นวาระตำบล 2) อบรมนักวิจัยท้องถิ่นจำนวน 20 คน โดยให้หน่วยงานในตำบลที่ทำบันทึกข้อตกลงร่วมกันเสนอตัวแทนหน่วยงานและตัวแทนหมู่บ้าน เข้ารับการอบรม ฝึกการเป็นนักวิจัยท้องถิ่น ซึ่งได้จัดอบรมองค์ความรู้การวิจัยเบื้องต้น เกี่ยวกับเครื่องมือการเก็บข้อมูล วิธีการจัดเก็บข้อมูลชุมชน การจัดเวทีชุมชน ฝึกปฏิบัติการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงในชุมชน และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสร้างทีมนักวิจัยในพื้นที่ และเป็นนักวิจัยท้องถิ่นประจำตำบลขับเคลื่อนงานต่อไปในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน และ 3) การจัดเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าสาธารณะ และการใช้สมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อรับทราบสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงอันจะนำไปสู่การสร้าง ความตระหนักแก่ชุมชนและเพื่อทำให้ชุมชนได้รับทราบเรื่องการดำเนินการวิจัย และเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางสร้างความมั่นคงทางอาหารและร่วมกิจกรรมวิจัยในโอกาสต่อไป

3.2 การประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม AIC เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมระดับตำบล โดยมีผู้เข้าร่วมจำนวน 150 คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนและแกนนำแต่ละหมู่บ้าน โดยได้ดำเนินประชุมเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การหลอมรวมจิตใจให้เป็นหนึ่ง โดยได้นิมนต์เจ้าคณะตำบลกาบิน ให้โอวาทและพูดถึงความจำเป็นที่ต้องสร้างความมั่นคงทางอาหารให้เกิดมีขึ้นในตำบลของเรา เพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมประชุม จากนั้นหัวหน้าโครงการวิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและกระบวนการของการจัดประชุม ช่วงที่ 2 แบ่งกลุ่มย่อย ให้ชุมชนได้เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของอาหารท้องถิ่นและการใช้สมุนไพรในการสร้างภูมิคุ้มกันในอดีตของตำบลกาบิน และได้ให้ทุกกลุ่มเสนอสิ่งที่อยากให้ตำบลกาบินเป็นอย่างไร เรื่องความมั่นคงทางอาหารและการใช้สมุนไพรดูแลตนเองเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ซึ่งได้วิสัยทัศน์ว่า “ตำบลกาบินเป็นตำบลแห่งความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพแข็งแรง ปลอดภัยปลอดภัยด้วยสมุนไพร

ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ช่วงที่ 3 ระดมสมองเพื่อแสวงหาแนวทางดำเนินการไปสู่วิสัยทัศน์ของตำบล ซึ่งสามารถสรุปแนวทางได้ คือ 1) การพัฒนาพื้นที่สาธารณะดอนป่าตัวให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร โดยการสร้างแหล่งน้ำและเป็นโอกาสดีที่ทางสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกำลังดำเนินโครงการ โคก หนอง นา โมเดล ให้คณะทำงานเข้าไปประสานงานดูเพื่อจะสามารถขอความอนุเคราะห์สร้างแหล่งน้ำให้ได้ 2) การฟื้นฟูดินและปลูกต้นไม้ พืชอาหารท้องถิ่นและสมุนไพรที่ดอนป่าตัว โดยการทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้และจัดกิจกรรมปลูกร่วมกัน 3) การจัดอบรมสร้างอาสาสมัครสนับสนุนการสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนประจำแต่ละหมู่บ้าน 4) การส่งเสริมครัวเรือนต้นแบบความมั่นคงทางอาหาร 5) การถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

4. การปฏิบัติการตามแผนที่ได้จากการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม

4.1 การพัฒนาพื้นที่สาธารณะดอนป่าตัวให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร ซึ่งในที่ประชุมได้เสนอว่าควรสร้างแหล่งน้ำ โดยให้คณะทำงานเข้าไปประสานงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอที่กำลังดำเนินโครงการโคกหนองนาโมเดล เพื่อจะสามารถขอความอนุเคราะห์สร้างแหล่งน้ำให้ได้ ทีมวิจัยและเจ้าคณะตำบลกาบิน ได้ติดต่อประสานงานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอและจังหวัดตามลำดับ เพื่อขออนุญาตพื้นที่ดอนป่าตัวเข้าร่วมโครงการโคกหนองนาโมเดล ซึ่งได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี โดยมีการขุดสระจำนวน 2 สระ และขุดคลองไส้ไก่รอบบริเวณดอนป่าตัว เพื่อกักเก็บน้ำและกระจายความชุ่มชื้นไปสู่พื้นที่โดยรอบของดอนป่าตัว ซึ่งสามารถรองรับน้ำได้ทันฤดูฝนพอดี

4.2 การฟื้นฟูดินและปลูกต้นไม้พืชอาหารท้องถิ่น และสมุนไพรที่ดอนป่าตัว โดยการทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้และจัดกิจกรรมปลูกร่วมกัน เบื้องต้นได้มีการจัดแบ่งโซนพื้นที่ดอนป่าตัวเป็นฐานการเรียนรู้ คือ ฐานการทำนา ฐานปลูกไม้ป่า ฐานความมั่นคงทางอาหาร และฐานความมั่นคงสมุนไพร ทีมวิจัยถือโอกาสวันดินโลกเป็นโอกาสในการฟื้นฟูดิน จึงได้ประสานงานกับหน่วยงานในตำบลและประชาชนแต่ละหมู่บ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมฟื้นฟูดินตามแผนงานที่ได้จากการประชุมร่วมกัน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากทุกหน่วยงานเป็นอย่างดี จากนั้นได้จัดกิจกรรมรับบริจาคฟางจากทุกหน่วยงานและทุกครอบครัว ซึ่งได้ฟางจำนวน 3,000 ก้อน และนัดหมายชุมชนร่วมกันคลุมดินด้วยฟาง ซึ่งมีชุมชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมากคลุมฟางเสร็จใน 1 วัน และในวันดังกล่าวได้มีการกิจกรรมการทำปุ๋ยหมักไว้ใช้สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ดอนป่าตัว และการปลูกต้นไม้ป่า คือ ต้นยางนา เป็นไม้ประจำจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งต้นยางที่นำมาปลูกนั้น ได้มีการใส่เชื้อเห็ดหลินจือแล้วจำนวน 500 ต้น เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยเฉพาะเห็ด ปลูกกล้วยจำนวน 500 ต้น เพื่อสร้างคลังอาหารป่า และปลูกกล้วยจำนวน 500 หน่อ เพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้กับดินและสร้างความมั่นคงทางอาหารประจำตำบล เมื่อได้คลุมดินและปลูกต้นไม้ดังกล่าวแล้วได้ประชุมหารือเรื่องการดูแลรักษา ทางเจ้าคณะตำบลซึ่งท่านอยู่ใกล้ดอนป่าตัวและเป็นเรื่องที่ท่านอยากทำให้มีในตำบลมานานแล้ว ท่านจึงอาสาจะดูแลให้ โดยท่านได้บริจาคระบบส่งน้ำด้วยโซลาเซลล์และการเดินระบบน้ำเพื่อรดน้ำต้นไม้ ส่วนการติดตั้งระบบโซลาเซลล์และระบบน้ำได้รับความอนุเคราะห์เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลและช่างอาสาจากชุมชนช่วยดำเนินการ

เมื่อได้จัดกิจกรรมวันดินโลกแล้ว มีการดูแลต้นไม้ด้วยระบบโซลาเซลล์ ทางคณะทีมวิจัยได้ร่วมกับหน่วยงานในตำบลจัดกิจกรรมทอดผ้าป่ากล้วยไม้และสมุนไพร เพื่อระดมกล้วยไม้ปลูกเพิ่มที่ดอนป่าตัว ซึ่งได้รับความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี เมื่อทอดผ้าป่าต้นกล้วยไม้แล้วได้จัดกิจกรรมปลูกในวันนั้นเลย เพราะมีการรวมคนอยู่แล้ว ซึ่งในวันดังกล่าวได้ปลูกต้นไม้และสมุนไพรเพิ่มคือ ต้นพญาเสือโคร่ง ต้นก่อหนามฟ้าทะเลายใจโร บอระเพ็ด โดไม่รู้ล้ม ปลาไหลเผือก ต้นมะกรูด ต้นอ้อยดำ ต้นสะเดา ต้นผักหวานป่า ที่เหลือเป็นสมุนไพรพื้นบ้านต่าง ๆ ที่ประชาชนนำมาร่วม ซึ่งเมื่อปลูกเสร็จแล้วได้ช่วยกันวางระบบการรดน้ำและให้ชุมชนเข้ามาดูแลต้นไม้ที่ตนเองปลูกด้วย เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและให้ต้นไม้อยู่รอดด้วย

4.3 การจัดอบรมอาสาสมัครสนับสนุนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนประจำแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในระดับตำบลและเกิดความยั่งยืน ทีมวิจัยได้หารือกับหน่วยงานในตำบลถึงการสร้างอาสาสมัครสนับสนุนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนแต่ละหมู่บ้าน ที่ประชุมได้เสนอให้ดำเนินการบนฐานโครงสร้างการทำงานเดิมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน คือ การนำอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเข้ารับการอบรม ซึ่งจะมีการแบ่งกันดูแลครัวเรือนในหมู่บ้านชัดเจนอยู่แล้ว จึงได้จัดอบรมจำนวน 20 คน โดยให้แต่ละหมู่บ้านส่งตัวแทนเข้าร่วม จัดอบรมเนื้อหาความรู้ของการมีความมั่นคงทางอาหารและสมุนไพร (คลังอาหารและคลังสมุนไพร) ประจำครัวเรือน องค์ความรู้เรื่องการปลูกผักและสมุนไพร จากนั้นให้อาสาสมัครฯ ไปหาครัวเรือนต้นแบบคนละ 3 ครัวเรือน จะทำให้ได้ครัวเรือนต้นแบบจำนวน 60 ครัวเรือน

4.4 การส่งเสริมครัวเรือนต้นแบบความมั่นคงทางอาหาร เมื่ออาสาสมัครฯ รับสมัครครัวเรือนต้นแบบจำนวน 60 ครัวเรือนครบแล้ว ทางทีมวิจัยได้จัดประชุมเปิดกิจกรรมการส่งเสริมครัวเรือนต้นแบบความมั่นคงทางอาหาร เพื่อสร้างการรับรู้และช่วยกระตุ้นใจให้แก่ครัวเรือนต้นแบบ ทีมวิจัยได้มอบเมล็ดพันธุ์และต้นกล้า ตลอดจนลงพื้นที่สร้างแปลงและปลูกพืชผักอาหาร และสมุนไพรร่วมกับครัวเรือนต้นแบบด้วย ได้มีการให้อาสาสมัครฯ ดูแลอย่างใกล้ชิดและทีมวิจัยลงไปเยี่ยมสม่ำเสมอ ผลที่ได้คือครัวเรือนต้นแบบบอกว่ามีความสุข ที่ได้เห็นพืชผักสมุนไพรเจริญเติบโต ได้กินผักที่ปลูกเอง และเป็นกิจกรรมร่วมของครอบครัวด้วย เพราะบางครั้งใช้ลูกรดน้ำผักและเก็บผักด้วย จัดได้ว่าในครัวเรือนมีผักกินเองโดยไม่ต้องซื้อ ซึ่งทำให้คิดถึงอดีตที่พ่อแม่เคยทำ แต่ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนทำ ครัวเรือนต้นแบบและอาสาสมัครฯ จะพยายามส่งเสริมและขยายผลให้มีครัวเรือนทำแบบนี้เพิ่มขึ้น แม้โครงการวิจัยจะสิ้นสุดแล้ว

4.5 การถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เมื่อได้ดำเนินการจัดกิจกรรมตามแผนครบแล้ว ได้จัดกิจกรรมถอดบทเรียนการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ทุกภาคส่วนที่ได้ร่วมขับเคลื่อนงานวิจัย โดยทีมวิจัยได้เชิญกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมตลอดโครงการวิจัยจำนวน 150 คนและประชาสัมพันธ์เชิญชวนทุกคนในตำบลที่สะดวกเข้าร่วม เพื่อจะได้ประเมินความตื่นตัวของชุมชนด้วย มีคนเข้าร่วมจำนวน 215 คน โดยในการประชุมนี้ทีมวิจัยได้นิมนต์เจ้าคณะตำบลกล่าวสัมโมทนียกถาเปิดการประชุม ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับผู้เข้าร่วมเป็นอย่างมาก เพราะท่านได้กล่าวว่านี่คือความฝันที่ท่านได้คิดไว้นานแล้ว แต่ยังไม่รู้จะเริ่มอย่างไร แต่พอมีงานวิจัยและผู้นำชุมชน รวมถึงญาติโยมมาร่วมทำจึงเหมือนทำฝันท่านให้เป็นจริง เพราะท่านคิดว่าอาหาร และสมุนไพรมีความสำคัญต่อชีวิตมาก สาเหตุของความยากจนส่วนหนึ่งก็มาจากเงินที่นำไปซื้ออาหารและการซื้อยารักษาโรค ดังนั้นถ้าเราลดเงินที่ใช้ซื้ออาหารและยารักษาโรคลงได้บ้าง เราก็จะมีเงินเก็บมากขึ้น ความยากจนก็จะลดลงไป อาหารและสมุนไพรคือตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเรา ดังพระราชดำรัสของในหลวงรัชการที่ 9 เรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอนให้เราพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งอาหารและยารักษาโรค สอนให้เราสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน จากนั้นทีมวิจัยได้รายงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินงานภายใต้โครงการวิจัย และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้เล่าความรู้สึกที่ได้มีส่วนร่วมกับการดำเนินงานทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่รู้สึกดีใจ และอยากทำแบบนี้มานานแล้วเช่นกัน แต่ไม่รู้จะเริ่มอย่างไร เพราะทุกคนประสบปัญหาเรื่องการหาผักหาอาหารพื้นบ้านกินยากขึ้น ส่วนใหญ่ต้องซื้อกินทำให้เสียเงินมากขึ้น ทุกคนมีความอยากเห็นความอุดมสมบูรณ์ของอาหารแบบเดิมกลับมา เมื่อมีคนมาชวนทำในสิ่งที่ตนเองอยากอยู่แล้ว จึงตัดสินใจร่วมทำได้ง่าย ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินการวิจัยได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี เพราะการระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ที่มีความชัดเจนเรื่องการขาดแคลนอาหาร ผวนกับสมุนไพรไทย คือฟ้าทะลายโจร และกระชาย มีผลต่อการสร้างภูมิคุ้มกันและรักษาเชื้อไวรัสโควิด-19 ด้วย จึงมีส่วนหนุนเสริมการวิจัยให้ได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี ที่ประชุมถอดบทเรียนได้หารือเรื่อง

ความยั่งยืนหลังจากงานวิจัยนี้สิ้นสุดลง ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ชุมชนต้องมีกฎกติกา ต้องมีคณะกรรมการเข้ามาดูแล และต้องมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ในเบื้องต้นนี้ได้ร่วมกันกำหนดจัดกิจกรรมขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือ วันดินโลก และวันวิสาขบูชา เพราะเป็นวันที่มีความเกี่ยวข้องกับต้นไม้ คือเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และการประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานของพระพุทธเจ้าดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับต้นไม้และป่าไม้ทั้งสิ้น โดยอาศัยทุนทางสังคมเรื่องการนับถือพระพุทธศาสนาและงานวิจัยดังกล่าวมีเจ้าคณะตำบลและพระสงฆ์เป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อน

อภิปรายผล

จากการดำเนินการวิจัยเรื่องการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันสุขภาพด้วยสมุนไพร ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลกาบิน อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี ส่งผลให้การวิจัยบรรลุเป้าหมายโดยมีผลการวิจัยที่สามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีเป้าหมายสำคัญ คือการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน ทีมวิจัยจึงได้เสริมสร้างความสามารถของประชาชนในตำบลกาบินในการจัดการตนเองเพื่อความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพร ด้วยการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนและสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนในตำบลอย่างต่อเนื่องคือ คณะสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยจัดให้มีการทำบันทึกข้อตกลงร่วมกันให้มีความสำคัญและให้บทบาททุกหน่วยงาน ทำให้ทุกหน่วยงานมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ จึงทำหน้าที่หาอาสาสมัครเข้าร่วมอบรม ประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้แก่ประชาชน และสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างการดำเนินวิจัยเป็นอย่างดี ทำให้ประชาชนในตำบลเข้าร่วมโครงการวิจัยอย่างมีความสุข เพราะรู้สึกว่าเป็นโครงการขององค์กรต่าง ๆ ในตำบลตนเอง เมื่อเข้าร่วมด้วยความสุขความสบายใจจึงทำให้เกิดการเรียนรู้และได้รับการพัฒนาความสามารถในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการดูแลสุขภาพตนเองด้วยสมุนไพร เป็นผลมาจากทีมวิจัยได้สร้างการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง โดยได้สร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเข้าร่วมงานวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นทั้งในระดับผู้นำชุมชน ด้วยการจัดประชุมทำความเข้าใจระดับหน่วยงาน จัดประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC) ในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่ชุมชนได้คิดและตัดสินใจร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของสุธาวิ กลิ่นอุบล (2563) ที่ศึกษาพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหัวเขาจีน ตำบลห้วยยางโพน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน ทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับดังนี้ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือการมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และด้านที่ต่ำสุด คือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ประกอบกับทีมวิจัยได้ดำเนินงานผ่านพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั้งตำบล จึงได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี

การดำเนินงานวิจัยนี้มีเป้าหมายสำคัญ คือ การหนุนเสริมให้ชุมชนตำบลกาบินสามารถจัดการตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรได้ ซึ่งทีมวิจัยได้พยายามสร้างการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานและประชาชนต่าง ๆ ในตำบล และพยายามจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการรับรู้และความตระหนักถึงความสำคัญเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานในตำบลและประชาชน โดยให้เป็นไปตามธรรมชาติของชุมชน ผ่านกิจกรรมการประชุมระดับหน่วยงานทำบันทึกข้อตกลงร่วม การอบรมนักวิจัยท้องถิ่น การจัดเก็บข้อมูล การประชุมวางแผนแบบ

มีส่วนร่วม การปฏิบัติการ และการถอดบทเรียน โดยทีมวิจัยจะใช้วิธีการตั้งคำถามในการประชุมร่วมให้ทุกหน่วยงานได้ร่วมคิด วางแผนทำและทีมวิจัยจะร่วมเป็นผู้ปฏิบัติในทุกกิจกรรมเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ไม่รู้สึกว่าทีมวิจัยไปสร้างงานให้กับหน่วยงานเขาฝ่ายเดียว แต่ให้ทุกหน่วยงานรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันทุกหน่วยงาน เป็นการสร้างกลไกการทำงานที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจและธรรมชาติ โดยมีประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการคิดและการทำตามบทบาทของตนเองในกิจกรรมต่าง ๆ และการวิจัยดำเนินงานภายใต้โครงสร้างที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนเป็นทุนทางสังคมในชุมชนคือ พระสงฆ์ จึงทำให้ชุมชนในตำบลกาบินมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหน่วยงานและประชาชน จึงสามารถนำไปสู่ความสามารถในการจัดการตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองด้วยสมุนไพรได้ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยของสุชาติ แหม่นพยัคฆ์ และอนันต์ แหม่นพยัคฆ์ (2563) ศึกษาวิจัยเรื่อง กองทุนสวัสดิการชุมชนกับการจัดการตนเองของชุมชน กรณีศึกษา : กองบุญสัจจะสวัสดิการไต้หวันตำบลเปือย อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ว่า การดำเนินงานของกองทุนสัจจะสวัสดิการไต้หวันริเริ่มโดยพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในตำบล ได้ไปศึกษาดูงานแล้วนำความรู้มาอธิบายให้ญาติโยมที่มาร่วมในงานบุญได้ฟังแล้วเกิดการรับรู้และเกิดความตระหนักว่าเรื่องสวัสดิการมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ประกอบกับญาติโยมและชุมชนมีความเชื่อมั่นในพระสงฆ์ ซึ่งที่ผ่านมาท่านได้ทำหน้าที่สาธารณะสงเคราะห์ประชาชนมาอย่างต่อเนื่องแล้ว จึงสมัครเป็นสมาชิก เข้าร่วมเรียนรู้และพัฒนากองทุนฯ มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันซึ่งปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จคือ การสร้างการรับรู้ การสร้างการเรียนรู้ให้เกิดความตระหนัก และพระสงฆ์ที่เห็นทุกข์ของชุมชนแล้วชวนชุมชนมาเรียนรู้การจัดสวัสดิการให้ตนเองและรับเป็นพี่เลี้ยงทางจิตใจดูแลกองทุนฯ มาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานพัฒนาชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการสร้างแหล่งอาหารและสมุนไพรในชุมชนอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนที่มีแหล่งอาหารท้องถิ่นประจำกับชุมชนที่ไม่มีแหล่งอาหารท้องถิ่นเพื่อเปรียบเทียบด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ

เอกสารอ้างอิง

- รัชกรณ นภาพรพัฒน์. (2564). องค์ความรู้ด้านความมั่นคงและการฝึกศึกษา สมช. *วารสารมุมมองความมั่นคง*, 5 (ตุลาคม 2563-มกราคม 2564) 55-64.
- สุชาติ แหม่นพยัคฆ์ และอนันต์ แหม่นพยัคฆ์. (2563). กองทุนสวัสดิการชุมชนกับการจัดการตนเองของชุมชนกรณีศึกษา : กองบุญสัจจะสวัสดิการไต้หวันตำบลเปือย อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ. *วารสารการพัฒนาศาสตร์*, 5(1), 25-34.
- สุธาวิ กลิ่นอุบล. (2563). การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหัวเขาเงินตำบลห้วยยางโพน อำเภอกาบัง จังหวัดราชบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์*, 9(2), 108-118.

สุพรรณิ ไชยวรรณ. (2562). การส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตำบลเกาะรัง อำเภอย้ายบด
จังหวัดลพบุรี. (วิทยานิพนธ์เกษตรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช).